

ĮVADAS

✦ *Niekuomet nebandžiau griauti pasaulio. Man svarbu grožis, meilė, tai, kas tikra ir amžina. Nelaikau savęs kūrėju, nes kūrėjas yra tik Dievas. [...] giliai tikiu į dievišką pradą – žmogaus, kultūros, meno ir pasaulio. Dėl tos šviesiosios pusės mano muzika žmonėms artima, nes jie atpažįsta gyvenimą,* ✦ sakė kompozitorius Anatolijus Šenderovas mums kalbantis telefonu 2019 metų vasario 26-osios vakarą. Kalbėjomės ilgai – apie gyvenimą, mirtį, kūrybą ir pasaulį. Paskutinį kartą.

Anatolijus Šenderovas (1945 08 21 – 2019 03 25) yra vienas žymiausių ir savičiausių Lietuvos kompozitorių, savo kūryba išryškinęs būties paradoksalumą – šviesos ir tamsos pradų, gėrio ir blogio sankirtą. Jam buvo svarbi harmonija ir pozityvumas, tačiau A. Šenderovo muzika kupina kontrastų ir atspindi visą gyvenimo spalvų paletę; joje dera įvairios šiuolaikinės muzikos kalbos priemonės su archajiškomis lietuvių kultūros ir senosios žydų muzikos tradicijomis. Aktyvią kūrėjo karjerą A. Šenderovas puoselėjo daugiau nei 50 metų. Per pusę šimtmečio užaugo kelios stiprios Lietuvos kompozitorių kartos, tačiau įvairiame ir spalvingame XX–XXI a. Lietuvos muzikos kontekste A. Šenderovo kūryba išlieka neblėstamai aktuali. Jo muzika gyvuoja kasdienėse atlikėjų programose įvairiose šalyse – tai yra geriausias kompozitoriaus talento ir meistriškumo įrodymas. 1997 metais A. Šenderovo kūryba buvo įvertinta Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija.

Pažymėtinas A. Šenderovo kūrybos įvairiapusiškumas – stambūs vokaliniai-instrumentiniai veikalai, baletai, simfonijos, koncertai, kvartetai, kamerinės kompozicijos nedidelės sudėties ansambliams ar solo instrumentams, kamerinė vokalinė muzika... Tačiau vardan kompozicinės technikos ar išpūdzio kompozitorius niekuomet neaukojo muzikos prigimties ir jos tikslo skverbti į klausytojo sielą. Skambesys jam buvo svarbiau nei formali idėja. Didžiąją gyvenimo dalį atsidėjęs vien kūrybai, A. Šenderovas vadovavosi aukščiausiais muzikos ir jos atliki-

mo kokybės standartais, nesitaikstė su vidutiniškumu ir nepakentė *mecofortizmo* (Mstislavo Rostropovičiaus terminas), kruopščiai dirbdavo netausodamas savęs. Buvo draugiškas, tačiau tiesus žmogus, sakydavęs tai, ką galvojo, ir dėl to nevisada buvęs „patogus“. Galėdavo užsiplieksti, gindamas savąją tiesą, tačiau permąstęs atlyždavo. Minėto paskutinio pokalbio su A. Šenderovu metu jo ištarta sentencija savianalizės tema ✦ – *Nesu užsispyręs savo užsispyrime. Užsispiriu, ir tuoj pat galiu padaryti atvirkščiai, ir labai tuo džiaugsiuosi, nes man tai yra kūryba* ✦ – byloja, kad improvizacijos elementas buvo vienas pagrindinių jo gyvenimo ir kūrybos variklių. Nebijodavo pasisakyti, kad vienu ar kitu atveju buvo neteisisus – tiesa, klaidas pripažindavo ne iš karto. Buvo imlus gyvenimo pamokoms. Turėjo ypatingą humoro jausmą – jam tokį natūralų, kiekvieną pokalbį su juo paversdavusį nepakartojamu.

Mano pažintis su A. Šenderovo muzika prasidėjo 1995 metais, išgirdus jo kūrinį „Simeni kahotam al libeha...“ sopranui, bosui, mušamiesiems ir simfoniniam orkestrui (1992). Kūrinys paliko stiprų įspūdį – itin įdomi pasirodė iki tol dar negirdėta muzikos kalba, muzikos išraiškos priemonių, instrumentarijus, rytietišku dermių ir semantinių prasmų sąveika, atskleidusi turtingos biblinės hebrajų kalbos klodus. Sekant tolesnį A. Šenderovo kūrybinį kelią, išsamiau susipažinus su jo įvairių žanrų muzika, jos dramaturgijos formavimo principais, pristatant jo kūrybą mokslinėse konferencijose ir publikacijose, ne vienerius metus brendo mintis apie knygą.

Ši monografija yra pirmasis A. Šenderovo kūrybai skirtas veikalas; iki šiol jo muzika ir jos atlikimo specifika buvo aptariama pavieniuose straipsniuose bei pokalbiuose su kompozitoriumi įvairiuose kultūriniuose leidiniuose¹. Monografija siekiama A. Šenderovo biografinių ir kūrybinių veiksnių kontekste aptarti kūrybos raidą, charakteringus bruožus, svarbiausias temas, muzikos atlikimo unikalią pajautą, todėl tikslui pasiekti buvo svarbūs šie uždaviniai: atskleisti A. Šenderovo kaip kompozitoriaus formavimosi veiksnius, apibrėžti bendruosius kūrybos principus, muzikos dramaturgijos specifika, aptarti kūrybos laikotarpius, muzikos kalbą ir žydiškosios temos reikšmę A. Šenderovo kūryboje, atskleisti kompozitoriaus ir atlikėjų bendradarbiavimo ypatumus. Monografijos struktūrą apibrėžiantį pavadinimą inspiravo A. Šenderovo kūrinys „Dialogai“ dviem smuikams (1999), kurio muzikinėje medžiagoje glūdi „pokalbio“ elementas. Tokią knygos struktūrą paskatino savitas A. Šenderovo požiūris į muzikos gimimo *čia ir dabar* bei aktyvaus

¹ Žr. Anatolijaus Šenderovo bibliografiją (p. 278).

jos suvokimo procesus, glaudus kompozitoriaus bendradarbiavimas su atlikėjais. Leidinyje gausu paties kompozitoriaus minčių apie kūrybą, prisiminimų (A. Šenderovo mintys išskiriamos kursyvu be kabučių, skirtingai nuo kitų asmenų citatų, kurios žymimos kabutėmis).

Monografiją sudaro įvadas, keturi skyriai ir priedai. *Pirmasis* skyrius skirtas muzikų Šenderovų šeimai, palikusiai ryškų išpaudą XX a. antrosios pusės Lietuvos muzikiniame gyvenime, A. Šenderovo kūrybinio kelio pradžiai bei kertinėms asmenybėms, turėjusioms didžiulę įtaką A. Šenderovo tapatybei, individualumui ir pasaulėvokai. *Antrajame* aptariami bendrieji kūrybos principai, muzikos dramaturgijos ypatumai, charakterizuojami A. Šenderovo kūrybos laikotarpiai, ryškiausi kūriniai. *Trečiasis* skyrius skirtas žydiškosios temos svarbai ir jos išsiskleidimui A. Šenderovo kūryboje. *Ketvirtajame* pateikiami mano pokalbiai su kompozitoriumi bei A. Šenderovo draugų ir bičiulių atlikėjų, kurie kartu su kompozitoriumi išgyveno daugybę bendrų kūrybinių procesų, pasisakymai ar tekstai. Su kai kuriais iš jų kalbėtasi arba jų tekstai gauti dar iki kompozitoriaus netekties, tad pokalbiai ir mintys paliktos esamuoju laiku. *Priedus* sudaro monografijos santrauka anglų kalba, literatūros sąrašas, pagrindinės A. Šenderovo gyvenimo ir kūrybos datos, A. Šenderovo kūrinių sąrašas, bibliografija ir asmenvardžių rodyklė.

Nuoširdžiai dėkoju ketvirtojo skyriaus pokalbių dalyviams ir tekstų autoriams, kompozitoriaus dukrai Janetai Senderovas Brandt už suteiktas šeimos archyvo fotografijas², Maestro prof. Davidui Geringui už konsultacijas dėl naujausios fotografijos, monografijos recenzentams dr. Larai Lempertienei, prof. habil. dr. Leonidui Melnikui, ir vidiniam Lietuvos kultūros tyrimų instituto recenzentui doc. dr. Helmutui Šabasevičiui, išsakiusiam vertingų pastabų.

Ačiū tariau Linui Paulauskiui, suteikusiam prieigą prie Lietuvos muzikos informacijos centro archyvo, fotografui Dmitrijui Matvejevui, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos istorijos archyvui, Lietuvos nacionaliniam operos ir baletu teatrui ir Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai už suteiktą leidimą publikuoti fotografijas, ir visiems, prisidėjusiems parengiant ir išleidžiant šią knygą. Už finansinę paramą leidybai dėkoju Lietuvos kultūros tarybai ir meno mecenatui Jonui Žiburkui bei UAB „Spektramed“.

Už besąlygišką palaikymą, kantrybę ir supratingumą esu dėkinga savo mylimai šeimai, kuriai ir skiriu šią monografiją.

² Jei nenurodoma kitaip, fotografijos iš šeimos archyvo.